

Roos arvostaa Tatu Vanhasen kiisteltyjä tutkimuksia, mutta ei yhdy tämän johtopäätöksiin

J. P. Roos haluaa evoluution mukaan yhteiskuntatieteisiin

(Elias Krohn, Kansan Uutiset 29.8.2008)

Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan professori J. P. Roos on viime aikoina innostunut sosiobiologiasta eli yhteiskunnan ilmiöiden biologisen perustan tutkimuksesta. Sosiologien monesti torjuma suuntaus yhdistetään usein oikeistokonservatiivisiin näkemyksiin. Vasemmistolaisena tunnetun Roosin mukaan sosiobiologian tulokset ovat kuitenkin fysiikan lakeihin rinnastettavia lainalaisuuksia, joiden tunteminen on tärkeää sosiaalipolitiikassa ja tasa-arvon edistämisessä.

J. P. Roos innostui sosiobiologiasta erityisesti luettuaan **Sarah Hrdyn** kirjan *Mother Nature*, joka kertoo siitä, miten erilaiset apinat hoitavat lapsiaan.

– Se näyttää, miten monet asiat, joiden kuvittelemme olevan puhtaasti ihmisen ominaisuuksia ja vieläpä pitkälle sosiaalisesti konstruoituja, ovat olemassa jo apinayhteisöissä, esimerkiksi äitiyden ristiriitaiset tunteet.

– On myös erilaisia isien osallistumismalleja, jotka vaihtelevat hurjasti erilaisissa apinayhteisöissä. Toinen ääripää on sellainen, jossa isät täytyy pitää mahdollisimman kaukana lapsista, koska isillä on taipumus tappa ne. Toinen on erittäin huolehtivainen apinainen, joka pitää lasta enemmän sylissä kuin äiti. Ja kaikkea siltä väliltä.

– Kaikki hoivaamiset, huolehtimiset, yhteistyöt ja jopa isoäitikuviot löytyvät jo apinayhteisöistä, Roos summaa.

Pysyvät faktat otettava huomioon

Mitä annettavaa tällaisilla pohdinnoilla sitten on Roosin edustamien yhteiskuntatieteiden kannalta? Kysymys on professorille tuttu.

– Opiskelijat kysyvät, mitä järkeä on ottaa huomioon teorioita, joissa ajallinen mittayksikkö on 10 000 vuotta, kun puhutaan nyky-yhteiskunnasta. Lisäksi sosiologian muodit vaihtelevat 3-4 vuoden välein, ja sosiologit rakastavat puhua siitä, että perhe tai yhteiskunta on totaalisesti muuttunut viimeisen 10 vuoden aikana.

– Vastaukseni on se, että evoluutioteoreettiset tulokset ovat vähän samantyyppisiä kuin fysiikan lainalaisuudet. Ne ovat nykysosiologian kannalta muuttumattomia faktoja, jotka tutkijan täytyy ottaa huomioon muotoillessaan omia teorioitaan. Toki niitäkin pitää tutkia ja kyseenalaistaa, mutta piittaamattomuus niistä on anteeksiantamatonta.

– Toisaalta ne antavat mahdollisuuden perushypoteesien asettamiseen ja testaamiseen ihan toisella tavalla kuin modernit teorit. On hyvin vaikeaa muotoilla esimerkiksi **Michel Foucaultin** teorioista järkeviä hypoteeseja, joista voisi katsoa, että pitääkö tämä paikkansa.

Apua perhetyöhön ja lastensuojeluun

Evoluutiopohdintojen kautta joudutaan pohtimaan myös ihmisluonnon käsitettä, joka on sosiologiassa pitkään ollut pannassa.

– Tottakai ihmisen ominaisuudet ovat vaihtelevia, mutta on siis tiettyjä perusominaisuuksia, jotka ovat suhteellisen pysyviä ja joista on turha kuvitella, että ne kamalasti vaihtelisivat. Esimerkkeinä Roos mainitsee mustasukkaisuuden sekä sukulaisuussuhteet.

"Monet asiat, joiden kuvittelemme olevan puhtaasti ihmisen ominaisuuksia, ovat olemassa jo apinayhteisöissä.

– Rakkaussuhteeseen kuuluu tietty määrä mustasukkaisuutta, josta on hyvin vaikea päästä eroon. Se on ihmisluonnon ominaisuus, jota voi yrittää torjua, mutta se on vaikeaa. Selitys on evolutiivinen: mustasukkaisuus on ollut evoluution kannalta hyödyllinen ominaisuus, koska sen avulla mies varmistaa, että lapset ovat omia, ja nainen taas, ettei mies lopeta ottamasta vastuuta.

Sosiologit väittävät Roosin mukaan usein, etteivät biologiset sukulaisuus- ja perhesuhteet ole sen merkittävämpiä kuin mitkä tahansa muutkaan perheasetelmat.

– Evoluutioteoreettisen tutkimuksen valossa se ei pidä paikkaansa. Helsingin Sanomissa oli äskettäin (3. 8.) hauska esimerkki, jossa naispariperheen erossa vain ”omat” lapset olivatkin yhtäkkiä tärkeitä.

Roos korostaa kuitenkin, ettei tutkimustuloksista pidä johtaa sellaista normia, että vain biologinen perhe olisi hyvä perhe.

– Voidaan vain sanoa, että yleisesti ottaen näyttää siltä, että suurin osa ihmisistä suhtautuu selvästi lämpimämmin biologisiin lapsiinsa kuin esimerkiksi uusperheessä lapsiin, joihin eivät ole missään sukulaisuussuhteessa. Tästä voidaan johtaa esimerkiksi perhevalmennusperiaatteita ja lastensuojellisia periaatteita: kouluttaa uusperheisiä ottamaan tasapuolisemmin huomioon ei-biologiset lapset ja kiinnittämään huomiota piilosyrjintään.

Vanhasen kehuminen herätti kohua

Yhteiskuntatieteilijöiden piirissä J. P. Roosin pohdinnat eivät ole toistaiseksi saaneet paljonkaan vastakaikua.

– Jotkut opiskelijat ovat innostuneet, mikä on mieltä lämmittävää. Mutta monet eivät uskalla tutkia asioita tällaisista näkökulmista. Opiskelijat pelkäävät saavansa huonoja arvosanoja ja tutkijat pelkäävät uransa nousevan pystyyn. Minä olen halunnut ärsyttää ihmisiä keskustelemaan, koska minulla on siihen vähän paremmin varaa.

Julkisuudessa Roos on aiheuttanut pientä kohua arvioimalla myötäsukaisesti pääministerin isänäkin tunnetun valtio-opin emeritusprofessorin **Tatu Vanhasen** kiistellyjä tutkimuksia. Nuorisotutkimusseuran internetfoorumilla Roosin herättämä keskustelu yltyi niin kuumaksi ja epäasialliseksi, että se lopetettiin ja poistettiin internetistä.

Vanhanen on tutkinut evolutiivisesta näkökulmasta muun muassa etnisiä konflikteja, eri valtioiden demokraattisuuden eroja, naisten aliedustusta politiikassa sekä kansakuntien älykkyysosamäärän ja taloudellisen kehitysasteen välisiä yhteyksiä.

Vielä vuonna 2001 Roos teilasi Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä täysin Vanhasen ja Yrjö **Ahmavaaran** kirjan *Geenien tulo yhteiskuntatieteisiin*. Hän nimitti sitä humpuukiksi ja roskatieteeksi.

– Silloin olin siinä mielessä normaali sosiologi, että pidin sosiobiologista lähtökohtaa yleisesti ottaen vääränä. Lisäksi olin sitä mieltä, että Vanhanen yksinkertaistaa asioita liikaa, Roos sanoo nyt. Jälkimmäisessä asiassa hän ei ole muuttanut mieltään, ainakaan kovin paljon.

– Edelleen olen sitä mieltä, että Vanhanen vetää liian yksinkertaisia kausaalipäätelmiä. Asiat ovat vähän monimutkaisempia, mutta toisaalta perusjutut rakentuvat juuri tuolla tavalla.

Roosin mielestä Vanhanen ei ole evoluutioteorian alalla esittänyt mitään kovin merkittävää.

– Hänen teoreettinen perspektiivinsä ei ole hirveästi kehittynyt viimeisen 10–15 vuoden aikana, jolloin tällä alueella on kuitenkin tapahtunut aika paljon.

- Yhteiskuntatieteilijät eivät voi väittää, että biologisilla tekijöillä ei olisi vaikutusta yhteiskunnassa, professori J.P. Roos korostaa.

Älykkyyden ja elintason yhteys on selvä

Roos kuitenkin arvostaa Vanhasen tutkimuksia juuri sillä osa-alueella, joka on julkisessa keskustelussa kaikkein arin: älykkyystudkimuksessa. Vanhanen selittää kansakuntien elintasoeroja niiden keskimääräisten älykkyydosamäärien eroilla.

Seitsemän vuoden takaisessa kirja-arviossaan Roos vertasi tätä siihen, että selitettäisiin kesän lämpimyyttä jäätelönkulutuksen määrällä. Hänen ajatuksenaan oli, että alhaiseen elintasaan liittyy alhainen koulutustaso, joka johtaa heikkoon menestykseen älykkyytsteesteissä.

– En ollut silloin perehtynyt älykkyystudkimukseen riittävästi. On monia älykkyytstestejä, joiden tuloksiin koulutuksella ei ole vaikutusta, Roos sanoo.

Roosin mukaan sekin on osoitettu uskottavasti, että älykkyyttestit ovat riittävän kulttuurivapaita. Monia varauksia tulosten luotettavuuteen voidaan tehdä, mutta kokonaan älykkyyseroja ei voida selittää pois.

"Erot kansakuntien älykkyykeskiarvoissa ovat merkittäviä.

Vaikka testit on yleensä laadittu Euroopassa ja Yhdysvalloissa, parhaiten niissä menestyvät aasialaiset. Heikoimpia tuloksia on mitattu Afrikassa. Yhteys älykkyyden ja elintason välillä on hyvin selvä, vaikka poikkeuksiakin toki on.

– Erot kansakuntien älykkyykeskiarvoissa ovat merkittäviä. Ne tarkoittavat huomattavia eroja myös huippuälykkäiden osuudessa, joiden panos kansakuntien menestyksessä on erityisen tärkeä, Roos sanoo.

Oma lukunsa on se, mistä älykkyyserot johtuvat. Vanhanen esittelee yhtenä mahdollisena selityksenä ilmastoerot: kylmässä ilmastossa selviytyminen olisi vaatinut enemmän älykkyyttä kuin lämpimämmässä oloissa eläminen. Roosin mukaan ilmastaselitys ei riitä, mutta hän pitää uskottavana, että Afrikasta 50 000 vuotta sitten lähteneillä ihmisillä on ollut yleisälykkyyden kehittymiseen suu-remmat valintapaineet kuin sinne jääneillä.

Älykkyys ei kerro kaikkea

Roosin mielestä älykkyydestä keskustelemisessä on se ongelma, että käsite mielletään arvottavana. Monet pitävät vaarallisena myöntää, että toiset ihmiset ovat älykkäämpiä kuin toiset tai että eri kansakunnilla on erilaiset älykkyydjakaumat.

– Lähtökohtani on, että kyse ei ole mistään moraalisesti tuomittavasta ja hirveästä asiasta. Älykkyydellä on vaikutusta esimerkiksi sosiaaliseen nousuun, ja ihmisten älykkyys vaihtelee sekä yksilöiden että väestöryhmien kesken. Kuitenkin useimmat pärjäävät ihan mainiosti.

– On erikoista, että juuri yliopistolla älykkyystudkimusta karsastetaan, vaikka täällä älykkyys on erityisen tärkeä ominaisuus.

Eikö kuitenkin ole pelättävissä, että valistumattomien ihmisten keskuudessa kansakuntien älykkyysvertailut käsitetään väärin ja rasistiset asenteet saavat uutta sytykettä?

– Rasismi ei ole koskaan noussut tämän tyyppisestä tutkimuksesta, vaan se on ollut aina irrationaalista. Ei 1930-luvun Saksassakaan rasismi ja juutalaisviha perustunut älykkyystudkimuksiin. Juutalaiset ovat päinvastoin erityisen älykäs ja menestyvä ryhmä, Roos muistuttaa.

Hän korostaa vielä, että älykkyysmittaukset eivät kerro kaikkea olennaista ihmisten henkisistä ominaisuuksista.

– Myös sosiaaliset kyvyt ja tunneäly ovat tärkeitä. Täällä yliopistollakin on paljon älykkäitä ihmisiä, jotka eivät kuitenkaan välttämättä ole sosiaalisesti kovin lahjakkaita, Roos sanoo ja lisää tarkoittavansa myös itseään.

”Yhteiskunnallisia asetelmia voidaan muuttaa”

Miesten ja naisten epätasa-arvon evolutiivisessa selittämisessä Tatu Vanhanen yksinkertaistaa Roosin mielestä liikaa. Vanhanen selittää naisten aliedustusta vallankäytössä siittiöiden ja munasolujen kokoerolla ja siitä juontuvilla sukupuolten erilaisilla lisääntymisstrategioilla, joiden vuoksi miehille on kehittynyt kyky aggressiivisempaan kilpailuun valta-asemista.

– On varmaa, että sukupuolten välinen työnjako ei ole vain sosiaalista konstruktiota eikä helposti sosiaalisesti muutettavissa. Jos se olisi, niin kyllä se olisi pohjoismaissa jo muutettu. Meillä on edelleen vahvat miesten ja naisten erilliset työmarkkinat. Se ei johdu yksinkertaisista sosiaalisista periaatteista tai asenteista, vaan sillä on huomattavasti pitempi tausta.

Tasa-arvoisen koulutusjärjestelmän avulla voidaan merkittävästi lisätä kansakunnan menestymisen eväitä.

– Siinä mielessä Vanhanen on oikeassa, mutta välivaiheet jäävät liian pienelle huomiolle. Kuvaus siitä, miksi miesten ja naisten poliittisen osallistumisen erot ovat näin suuret, vaatii enemmän selitysmekanismia. Yhteiskuntateoriassa voisi pyrkiä testaamaan tällaisia.

– Kun Pohjoismaissa lastenhoito on tasaisemmin jaettu ja naiset eivät ole niin sidottuja lapsiin kuin Etelä-Euroopassa, niin poliittinen osallistuminen on naisille huomattavasti helpompaa. Toisaalta päivähoitoa ei olisi kehitetty ilman vasemmistonaisten poliittista osallistumista.

Sosiobiologiisiin pohdintoihin liittyy usein näkemys, että eriarvoisuuksien poistaminen maailmasta on mahdotonta tai ainakin hyvin vaikeaa niiden biologisten lähtökohtien vuoksi. Tämän suuntainen johtopäätös sisältyy myös Tatu Vanhasen tuoreeseen teokseen *Globaalit ongelmat*.

J. P. Roos ei jaa tällaista determinismia.

– Minun lähtökohtani on, että tottakai me voimme muuttaa yhteiskunnallisia asetelmia. Mutta yhteiskuntatieteilijät eivät voi väittää, että biologisilla tekijöillä ei ole vaikutusta. On järkevää ottaa ne huomioon strategiassa, jolla toimitaan, ja käyttää niitä hyväksi.

Sukupuolten eriarvoisuuteen puuttumisessa se merkitsee positiivista syrjintää, sen tyyppisiin käytäntöihin satsaamista, jotka saavat naiset olemaan aktiivisempia ja kiinnostuneempia poliittisesta vallasta, työmarkkinoihin vaikuttamista, Roos luettelee.

– Se on mahdollista, mutta se vaatii vähän toisentyyppistä arsenaalia kuin mitä sellaiset sosiologit kuvittelevat, jotka ajattelevat, että on kyse vain kielellisistä kuvioista ja diskursseista ja lapsuuden kasvatuksellisista vaikutuksista.

- On erikoista, että juuri yliopistolla älykkyystutkimusta karsastetaan, vaikka täällä älykkyys on erityisen tärkeä ominaisuus, Roos ihmettelee.

PISA-tulokset todistavat peruskoulutuksen puolesta

Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa on Roosin mielestä onnistuttu tähän mennessä parhaiten torjumaan kaikenlaista eriarvoisuutta.

– Voi hyvin olla, että Kiina ja Intiakin ottavat siitä vielä mallia. Tosin luonnonvarojen riittävyyden rajat voivat tulla sitä ennen vastaan.

Myös älykkyyserojen vaikutusta voidaan ehkäistä Suomesta tutulla tavalla: koko kansan tasa-arvoisella kouluttamisella. Vaikka meidän keskimääräinen älykkyystasomme on hivenen globaalien keskiarvon alapuolella, Suomi on jo pitkään sijoittunut kärkeen OECD:n PISA-tutkimuksissa, joissa

mitataan 15-vuotiaiden nuorten osaamista matematiikassa, luonnontieteissä, lukutaidossa ja ongelmanratkaisussa.

Roosin mukaan PISA-tuloksiin vaikuttavat sekä älykkyys että koulutus. Suomi on ainoa maa, joka sijoittuu PISA-tutkimuksissa näin paljon älykkyysmittauksia paremmin.

Esimerkiksi Italiassa tilanne on päinvastainen. Tämä on osoitus siitä, että tasa-arvoisen koulutusjärjestelmän avulla voidaan merkittävästi lisätä kansakunnan menestymisen eväitä, jos vain heikoimmillekin tarjotaan riittävä koulutus eikä heitetä heitä yhteisestä veneestä, Roos päättelee.